

Civ.

A HUMOR, AVAGY AZ ODÁJA ÉS A VISSZÁJA

A humor a tréfa és a kedély a legsajátabb emberi vonások egyike. Szokás mondani, hogy a ló röhög, Bugri kutyám szeme derűsen csillog, amikor simogatom, a disznó eldobja magát örömeiben, ha a hasát vakarják, vagyis bizonyos testi ingerek fölvidítják az állatokat, de hogy valóban humorizálnának, például megtréfálnák egymást, és ezt élveznék, arról nincsen megbízható adatunk.

Hogy mi volna a humor?

A szóról az Idegen Szavak Szótára azt írja, hogy latin eredetű és orvosi kifejezés, ami „ókori orvosi felfogás szerint a szervezet nedveit jelenti, amelyektől az ember testi és lelki jólléte függ.”

Dramaturgiailag a humor valami belső ellentét ki-robbanása. Például: világtkongresszust tartanának a törpék, azonban nem tudnak bejutni a terembe, mert egyikük sem éri föl a kilincset. Végre megérkezik a szovjet törpe. Ő könnyedén benyit, mert hiszen a szovjet törpe a világon a leghatalmasabb törpe.

A humor nem pusztán dramaturgiai trükk. A Hamvas Szótár ennyi mindent ír a *fehér humorról*: a nullára és a végtelen nagyra beállított önkritika együtteséből keletkezik; az egyetlen sav, ami a realitást oldja; a személy és a szabadság ismertetőjele; az üdvtudat betörése a realitásba; képtelen a hősi emlékmű gesztusaira, mentes irigységtől, bosszútól, gúnytól, oktató célzattól, ragyogó és a végsőkig átvilágított; az utolsó maszk, a tragédiánál mélyebb; s szabad szubjektum magatartása a rongáltsággal szemben; az

alapállásról való tudás elveszíthetetlensége. Ha minden utalásra itt nem is térhetünk ki, de a kétszer is hivatkozott *realitás* hamvasi értelmezését ideiktatjuk. Eszerint „a *realitás* kényszer, félelem a szabadságtól, a Nagyinkvizítor megálázó hatalmaskodása, réalpolitika, a valóságban nincs; mint ha mi sem történt volna: sem Lao-ce, sem Golgota, sem Háborúk, minden megy tovább zökkenőmentesen; a széptől, nagytól, a békétől. Az igazságtól való elhagyatottság; a modernizmus legfontosabb fogalma.”

A fekete humor szintén az ellentétre épül, azonban minden másban a fehér humor ellenkezője: nincsen benne önkritika, mert a másik ember ellen irányul, sokkal inkább irigység, bosszú és gúny, átvilágítás helyett bemocskol és elsötétít, mert altesti ingerekre épít. A realitást pedig nem oldja, hanem ellenkezőleg, kiszolgálja.

*

Gyerekeim nevelésében néhány dolgot fontosnak tartottam. Közülük az egyik a humorérzék fejlesztése. A humorérzék kétségtelenül fejleszthető, mint bármelyik velünk született tehetségünk. Mit jelent? Legelőször önkritikát. Továbbá éberséget, hogy egyszerre látjuk a dolgok színét és fonákját. E kettő elválaszthatatlan, mert semminek sincsen odája visszája nélkül. Legkevésbé saját megnyilvánulásainknak. A figyelmes szemlélő, vagyis a derült ember rögtön fölfedezi például egy hamis ünnep fonákságát. Szent akar lenni, ám a püspöki kar jelenlétében is profán, és lerí az előkelő sótlanok képéről az ájtatos sóvárság: mikor osztják már a kitüntetést? A humortalan ember neveléses, tehát veszedelmes, mert a dolog visszáját nem látja, ezért persze már az odáját sem. Folyton gyanakszik, hogy összebeszéltek a háta mögött. Az önkritikát elhárítja, ezért önnön hiúságának játékszere.

Weöres Sándor előtt egyszer népdalokat énekelt egy jeles operaénekesnő. Műsora végeztével megkérdezte, hogy milyen volt. Sanyika a maga nyafogó modorában elcsipogta, hogy szép volt, szép, csak sajnálja, hogy a hangokat túl mélyen képezte a művésznő, s nem magasabban, a torok tájékán, ahol a népdalok hangjait szokás. Ó igen, felelte a művésznő, tudom én, tudom, ámde ha a torokból éneklek, akkor nem fogok tudni operát énekelni. Így viszont népdalt nem tud.

*

A humorba – mibe nem? – könnyen befurakszik az ítélet. Amikor az ember észreveszi, hogy a jajveszékkelő özvegy, aki rokonaival birkózik a hantok között, hogy ura után vesse magát a sírba, valójában az örökségét latolgatja, akkor, bizony az ítélet megszületett a lelkében, ami az özvegyet hamisságával együtt megsemmisíti. Az ítélező humor a gúny. A gúny pedig öl. Ezért bérelnek föl némely politikai erők úgynevezett humoristákat, hogy ellenfeleiket neveltségessé tegyék, s ezzel mintegy kivégezzék.

Ez a fekete humor világa. Művelője nem átvilágítódik, vagy ahogy a magyar oly gyönyörűen mondja: nem földerül, hanem elhomályosul.

A bérelt humoristában nincsen fikarcnyi önkritika sem. Lepaktált a realitással, korrumpálódott. Tréfálgozása nem a „a személy és a szabadság ismertetőjele”, hiszen bérenc az illető, nem is mentes az „oktató célzattól,” mert épenséggel propagandista. Vagy a pénzé, vagy a hatalomé. Csöppet sem szellemi ember, pusztán technikus. A hitleri recept szerint a disznó hasát vakarja. Leszáll a legprimitívebb rétegek színvonalára, és poén gyanánt trágárságokat, gyalázkodásokat és szellentéseket ereget, hogy a csőcseléket valami hitványságra mozgósítsa. Egy húron pendül azokkal a barbikkal, akik úgynevezett szórakoz-

tató műsorokban csiklandozzák egymás hasát. A gyári poénpanelekre alkalmas pillanatban a segédrendező megnyomja a röhögőgép gombját, mire a tévék előtt ülő bar-bik – engedtesék meg a képzavar – Pavlov kutyájaként fölvi-hognak.

A szórakoztatóipar a legnagyobb merénylet az emberi-ség ellen, lényünk egyik legfontosabb éltető nedvét akarja elzárni. Mondhatjuk úgy is, hogy a szórakoztatóipar világ-nagy, nyilvános vesztőhely, ahol a bértréfamester a humor hóhéra.

*

Nehéz megenni ítélet nélkül, mert a véleményalkotást csak egy szőke hajszál választja el a megítéléstől. Az igazi humor ezért kezdődik az önmagunk fölött kimondott íté-lettel. Kormos István a költő, ifjú korában a Ferencvá-rospan futballozott. Rövid pályafutása során egyetlenegy-szer az első csapatba is bekerült. Haláláig magánál hordta a Nemzeti Sportból kivágott tudósítást, és ha új ember ér-kezett a társaságba, azonnal elővette és fölolvasta: „A fiatal Kormos a Ferencváros kerékkötőjének bizonyult.”

Az ötvenes évek egyik irodalomtörténésze híres volt nem éppen makulátlan életviteléről. '57-ben a diákjaival sörözött, mikor is az egyikük megkérdezte tőle, hogy igaz-e hogy belépett a pártba? Így válaszolt: Vegye tudomásul, fia-tal barátom, hogy egy olyan szervezetbe, amely képes vol-na még engem is tagjai közé fogadni, még én sem vagyok hajlandó belépni.

*

A humor királya a szatíra. Nem a poénra épül, mint a vicc, hanem magára a dologra. Abban is különböznek, hogy a vicc anekdotikus, valaki másról szól, mondjuk Mórickeről,

vagy Papp Jancsiról, aztán akinek inge, az vegye magára. A szatíra senkit nem enged kimászni a pácból. Technikája mindössze ennyi: a következtetéseket levonni. Módszere pedig az átvilágítás. Azt mutatja meg, hogy kik vagyunk és milyen világot építettünk magunknak. A szatíra nyílt, tiszta, ha úgy tetszik, a kegyetlenségig menően tisztító szándékú. Katartikus. Karinthy Frigyes ezt így fejezte ki: humorban nem ismerek tréfát. Legnagyobb szatíráírónk, Hamvas Béla így mondja: „Művet alkotni annyi, mint a katarzison át-
esni.” Ennek bizonyosságául fölolvashatnánk hatalmas regényét, a *Karnevált*, vagy a *Szilvesztert*, de terünk nincs rá, ezért az *Óda a XX. századhoz* című művéből idézünk: „Ha az intelligens európai idegen ország határához ér, akkor az útlevel és vámvizsgálat után odamegy valakihez, és így szól:

Ebben az országban idegen vagyok, legyen olyan szíves, kérem, mondja meg, hogy önök most itt mit hazudnak?

A bennszülött azt feleli:

Arroborri.

Mit jelent ez a szó?

Azt pontosan senki sem tudja.

Hatása észrevehető?

Hatása észrevehetően nagy. Régebben paotában élünk, de az megbukott. Azóta egész életünk az arroborri jegyében áll, és az országban arroborriális virágzás tapasztalható. A közállapotok –

Az idegen bólint. Köszönöm, ne fáradjon. A többit már tudom.”

*

Ha a humor király a szatíra, királynője a derű. Ismét a Hamvas Szótárból idézünk. „Derű az egyetlen, amiről nem vagyok hajlandó lemondani, még a hazugság kedvéért sem; a derű a Krisztus mosolya által fölszabadított emberi lélek forró azúr tisztasága; csak annyiban vagyok va-

lódi, amennyiben derült vagyok; a derűben az öröm és a fájdalom egy; a derű a világ legnagyobb csodája; a melankóliából él, ami a legelragadóbb paradoxon; nem nevetés, mert nem áthidalás, nem kitérés, nem görcs, történelmentes, nincs más jelentősége, mint önmaga.”

A derűben föltárul a derűs embernek és magának az egész létnek a szellemi bázisa, amely tiszta, szeretetteljes és örök. Amíg a vicc rendszerint izgága, és egy adott – bár gyakorta ismétlődő – helyzetet világít meg, a szatíra pedig keserű, megrendítő és erőszakos, a derű nyugodt. Minden szó vonatkozik rá, amit a fehér humorról elmondhatunk, de még annál is több. A derű olyan hatalmas, hogy nincsen szüksége erőre, vidámságra, nevetésre, az örömtől a fájdalomig összes érzéseinket összeköti és beragyogja. A legtöbb, ha csak ennyit mondunk róla: van. Egy utolsó mondat a Hamvas Szótárból: „az Evangélium tündöklő fehér humor, az egyetlen könyv, amely a világot minden kirekesztés, kritika, kifogás nélkül elfogadja.” Egész biztosan kiegészíthetjük e mondatot azzal, hogy az Evangélium a derű könyve.

*

Az eddigiekből egyenesen következik, hogy a zsarnokság, a tudományoskodás, a politikai szemfényvesztés, a hűtlenség, a hiúság, a dilettantizmus, a giccs, a szórakoztatóipar, szóval az összes gazemberség mind egy szálíg humortalan. Azért, mert valamennyinek közös lényege a hazugság. A hamis pedig irtózik az önkritikától, görcsösen tiltakozik az átvilágítási kísérletek ellen. Ha belelátnánk, azonnal kiderülne róla, hogy nincsenek metafizikai alapjai, tehát valójában nem létezik.

Óvakodjunk a humortalanoktól!

CZAKÓ GÁBOR